

IKITEISMINIO TYRIMO PROCESINĖS KONTROLĖS TEORINIAI DISKUSINIAI ASPEKTAI

Dr. Artūras Panomariovas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2004 m. birželio 1 d.

Parengta spausdinti 2004 m. gruodžio 23 d.

Pagrindinės sąvokos: procesinė kontrolė, baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje teisiniu ir valdymo teorijos aspektu nagrinėjama Lietuvos procesinės kontrolės sistema, šios kontrolės teorinės atsiradimo prielaidos, remiantis Prancūzijos pavyzdžiu analizuojamos procesinės ikiteisminio tyrimo vidinės ir išorinės kontrolės formos ir pateikiami siūlymai tobulinti procesinės ikiteisminio tyrimo kontrolės sistemą.

Procesinė kontrolė yra teisinė priemonė, leidžianti užkirsti kelią galimiems procesiniams pažeidimams ar klaidoms atsirasti, sudaranti sąlygas laiku nustatyti padarytus pažeidimus (klaidas) ir juos greitai pašalinti. Be to, efektyviai veikianti procesinės kontrolės sistema leidžia mažiausiomis sąnaudomis pasiekti norimą rezultatą (tikslą). Tačiau šiuo metu apie efektyviai veikiančią procesinės kontrolės sistemą Lietuvoje galima kalbėti tik teoriniu lygmeniu.

Teorinės prielaidos procesinei kontrolei atsirasti

Procesinei kontrolei kaip atskirai baudžiamojo proceso funkcijai Lietuvos baudžiamojo proceso teisės literatūroje nebuvo skirta pakankamai dėmesio, taip pat daugiau dėmesio nebuvo skirta ir pačios baudžiamojo proceso funkcijos sampratai, jos turiniui ir turinio struktūriniais elementams. Todėl nenuostabu, kad baudžiamojo proceso mokslinėje literatūroje nėra ir vienos nuomonės, kurias baudžiamosios procesinės veiklos kryptis reikėtų vadinti baudžiamąją procesine funkcija. Pagal procesinės veiklos kryptingumą šiuo metu baudžiamojo proceso teisės literatūroje būtų galima išskirti dvi iš esmės besiskiriančias nuomones, kuriomis išreiškiamas požiūris į baudžiamojo proceso funkcijas ir jų sampratą [1, p.52]. Pirmosios nuomonės šalininkai laikosi nuostatos, jog procesine funkcija reikėtų laikyti tą baudžiamosios procesinės veiklos kryptį, kuri yra nukreipta į artimiausių baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą ir kurią tuo metu įgyvendina konkretūs procesinės veiklos dalyviai [1, p. 52]. Antrosios nuomonės šalininkai procesinėmis funkcijomis vadina pagrindines proceso subjektų veiklos kryptis¹, kurios yra susijusios su šių subjektų procesiniu vaidmeniu [2, p. 36–38]. Priklausomai nuo procesinės funkcijos sampratos skiriamos ir tos procesinės veiklos kryptys, kurios gali arba galėtų būti vadinamos procesinėmis funkcijomis. Todėl šalia tokių tradicinių baudžiamojo proceso funkcijų kaip, pavyzdžiui, baudžiamojo persekiojimo (ikiteisminio tyrimo, kaltinimo), gynybos ir teisingumo vykdymo kartais yra išskiriamos ir kitos, kiek neįprastos funkcijos, pavyzdžiui: civilinio ieškinio palaikymo, kontrolės ir kitos. Iš šių

¹ Čia pagrindinės veiklos kryptys yra tapatinamos su proceso stadijomis.

mums kiek neįprastų funkcijų sąrašo įdomiausia yra procesinės kontrolės funkcija, kuri turėtų užtikrinti, kad baudžiamajam procesui keliami tikslai ir uždaviniai būtų įgyvendinti laiku ir tinkamai.

Kontrolės veiklos kryptis nėra nauja Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Kontrolė, kaip viena iš baudžiamojo proceso dalyvių veiklos krypčių, susideda iš atskirų baudžiamojo proceso dalyvių veiksmų ir jų priimamų sprendimų, nukreiptų į tinkamą procesinių garantijų ir procesinės formos realizavimą. Manytina, jog tokie veiksmai ar sprendimai sudaro vieną iš procesinės kontrolės funkcijos turinio elementų. Kitą procesinės kontrolės funkcijos turinio elementą sudaro baudžiamojo proceso dalyvis, arba kitais žodžiais tariant, vienas iš procesinio teisinio santykio subjektų, galintis atlikti tam tikrą procesinį veiksma arba įgaliotas priimti sprendimą, susijusį su kito procesinio teisinio santykio subjekto netinkamu pareigos vykdymu. Tiesa, šie procesinės kontrolės turinio elementai pradeda veikti tik tada, kai vienas iš procesinio santykio dalyvių, kito procesinio santykio dalyvio nuomone, nevykdo tam tikros pareigos arba jei ją ir vykdo, tai vykdo netinkamai. Dažniausiai pareigos, taip pat ir procesinės, nevykdymas arba netinkamas vykdymas užtraukia tam tikros sankcijos taikymo galimybę. Bet jei procesinės kontrolės turinio elementai pradeda veikti tik tada, kai vienas iš procesinio santykio dalyvių nevykdo tam tikros pareigos arba jei ją vykdo netinkamai, gali kilti pagrįstas klausimas, koks ryšys tarp procesinės kontrolės ir procesinės atsakomybės.

Procesinė atsakomybė¹ yra viena iš procesinės kontrolės realizavimo formų. Ji taikoma tada, kai jau yra padarytas procesinis teisinis pažeidimas. Be to, procesinė atsakomybė ir kontrolė skiriasi poveikio kryptimis, pavyzdžiui:

- procesinė atsakomybė, skirtingai nei procesinė kontrolė, visada nukreipta į asmenį, t. y. procesinės teisės pažeidėją [3, p. 349, 359], o procesinė kontrolė gali būti nukreipta tiek į asmenį, tiek į to asmens atliekamus veiksmus ar priimamus sprendimus. Kita vertus, būtų galima prieštarauti tokiam teiginiui, argumentuojant, jog veiksmus arba sprendimus priima ne kas kitas, o vienas iš procesinio santykio dalyvių, t. y. asmuo, todėl naikinant tokio asmens nepagrįstai priimtus sprendimus ar nepripažįstant atliktų veiksmų, kaip turinčių teisinę galią, poveikis nors ir netiesiogiai daromas ir pačiam asmeniui, priėmusiam vieną ar kitą sprendimą arba atlikusiam tam tikrą procesinį veiksma. Toks požiūris yra vertas dėmesio, tačiau vargu ar tokį netiesioginį sankcijos poveikį procesinio santykio dalyviui būtų galima vadinti procesine atsakomybe, nes procesinės atsakomybės atveju pats asmuo tiesiogiai už savo padarytą procesinį teisės pažeidimą patiria procesinės sankcijos² neigiamus padarinius [4, p. 225], o šiuo atveju neigiami padariniai yra nukreipti ne į patį asmenį, ne į to asmens nubaudimą, bet į to asmens procesinius sprendimus ar veiksmus;
- procesinė kontrolė pirmiausiai yra nukreipta į procesinio teisės pažeidimo ar procesinės klaidos prevenciją ir tik tada į tokio pažeidimo arba klaidos fakto nustatymą, t. y. kitais žodžiais tariant, procesine kontrole visų pirma siekiama užkirsti kelią galimų klaidų arba pažeidimų atsiradimui ir tik vėliau, jei tokios klaidos ar pažeidimai nustatomi, priversti vieną ar kitą asmenį imtis priemonių, kad tokios klaidos būtų ištaisytos ir kad būtų realizuota procesinė atsakomybė. Kai procesinės atsakomybės atveju procesinis pažeidimas, bet ne procesinė klaida, yra viena iš pagrindinių sąlygų, būtinų tokio pobūdžio atsakomybei atsirasti, t. y. nesant nustatytam procesinio teisės pažeidimo faktui, negali atsirasti ir procesinė atsakomybė.

Procesinės kontrolės objektu paprastai gali būti tariamas arba padarytas procesinis pažeidimas arba procesinė klaida. Tačiau procesinio pažeidimo atveju taikoma procesinė atsakomybė, o procesinės klaidos atveju apie procesinę atsakomybę netenka kalbėti, nes procesinės klaidos atveju nėra kai kurių procesinio teisės pažeidimo sudėčiai būtinų elementų, pavyzdžiui, subjektyvaus, arba subjektyvio [3, p. 346], požymio elemento – kaltės arba atitinkamos jos formos.

Procesinio teisės pažeidimo atveju kaltė yra būtinas pažeidimo sudėties elementas. Šis elementas gali būti būdingas ne tik atskiram procesinio pažeidimo subjektui, t. y. proceso

¹ Čia kalbama tik apie neigiamą procesinės atsakomybės formą.

² Dažniausiai – baudžiančiosios sankcijos.

dalyviui (baudžiamojo persekiojimo funkciją vykdančiam pareigūnui, nukentėjusiajam, įtariamajam ir kt.) bet ir kolektyviniam subjektui [5, p. 38], pavyzdžiui, teismui, kolegialiai nagrinėjančiam ar jau išnagrinėjusiam baudžiamąją bylą, nes teisėjų kolegijos valią formuoja ne kas kitas, o šios kolegijos atskirų narių (teisėjų) valia, kuri vėliau yra transformuojama į bendrą teismo valią. Be to, mūsų nuomone, ne bet kokios formos kaltė yra būdinga procesiniam teisės pažeidimui. Manytume, jog procesinis teisinis pažeidimas gali būti padaromas tik tyčia (tiesiogine arba netiesiogine), nes gana griežta procesinių santykių subjektų veiklos reglamentacija praktiškai užkerta kelią „neatsargumui“. Tiesa, baudžiamojo proceso literatūroje pasitaiko nuomonių, jog procesinis pažeidimas gali būti padaromas ir neatsargia kaltės forma [6, p. 250].

Savo ruožtu procesinė klaida atsiranda, kai nėra vieno iš procesiniam pažeidimui būdingo elemento, t. y. subjektyvaus požymio elemento – kaltės arba, mūsų nuomone, nesant vienos iš šio elementų formos, t. y. tyčios.

Siekiant ištaisyti procesinę klaidą dažniausiai taikomos dviejų rūšių sankcijos – teises kuriančiosios arba naikinančiosios. Šių sankcijų poveikis paprastai nukreipiamas į jau atliktą procesinį veiksma arba priimtą sprendimą, bet ne į tą veiksma atlikusį ar sprendimą priėmusį asmenį. Dažniausiai taikant teises kuriančiąsias ir (ar) naikinančiąsias sankcijas įmanoma nedarant tiesioginio poveikio procesinę klaidą padariusiam asmeniui, pakeisti ar panaikinti to asmens priimtą sprendimą arba to asmens atliktą veiksma pripažinti nepagrįstu ar net neteisėtu. Pavyzdžiui, esant neatidėliotinam kratos ar poėmio atlikimo atvejui (BPK 147 straipsnio 1 dalis, 145 straipsnio 3 dalis) per tris dienas nuo kratos ar poėmio padarymo negautas ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimas dėl kratos ar poėmio teisėtumo atliktą veiksma paverčia nepagrįstu, nors pats pareigūnas, atlikęs šį veiksma, tiesiogiai nepatiria jokių neigiamų padarinių savo asmens atžvilgiu.

Kita vertus, tai tik dalis tiesos, nes procesinė klaida, taip pat kaip ir procesinis pažeidimas, gali būti padaroma ne tik atliekant aktyvius veiksmus, bet ir neveikimu, t. y. laiku neatlikus vieno ar kito procesinio veiksmo, nepriėmus vieno ar kito procesinio sprendimo, kuris turėjo būti priimtas, tačiau dėl tam tikrų priežasčių nebuvo priimtas. Todėl neveikimo atveju procesinio santykio dalyvis, vykdamas kito dalyvio procesinės veiklos kontrolę, šiam asmeniui taiko teises kuriančiąją sankciją ir priverčia asmenį įvykdyti procesinę pareigą ir taip ištaiso padarytą procesinę klaidą. Pavyzdžiui, prokuroras, vykdamas ikiteisminio tyrimo kontrolę, įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūną pateikti rašytinę ataskaitą apie atliktus ikiteisminio tyrimo veiksmus (BPK 218 straipsnio 2 dalis). Tokiu atveju asmuo yra priverčiamas atlikti pareigą.

Taigi procesinės klaidos atveju procesinė kontrolė realizuojama taikant naikinančiąsias ir (ar) teises kuriančiąsias sankcijas.

Procesinės klaidos ir daromi pažeidimai ikiteisminio tyrimo metu dažniausiai yra susiję su:

- ikiteisminio tyrimo išsamumu;
- žmogaus teisių netinkama apsauga ar net pažeidimu;
- procesinės formos reikalavimų netinkamu laikymusi ar nesilaikymu;
- netinkamu baudžiamojo įstatymo taikymu.

Šioms bei kitoms procesinėms klaidoms bei pažeidimams nustatyti būtina sukurti efektyviai veikiančią procesinės kontrolės sistemą, kuri leistų užkirsti kelią galimiems pažeidimams arba klaidoms atsirasti, sudarytų sąlygas laiku nustatyti padarytus pažeidimus (klaidas) ir juos kiek įmanoma greičiau pašalinti. Gerai veikianti procesinės kontrolės sistema leidžia mažiausiomis sąnaudomis pasiekti norimą rezultatą (tikslą), išvengti nereikalingų trikdžių arba vadinamųjų „tyrimo stabdžių“. „Tyrimo stabdžiais“ vadinami tie procesinių subjektų veiksmai, kuriais nepagrįstai ar kartais net ir neteisėtai stabdomas teisingumo mechanizmo veikimas [7, p. 464]. Taigi „tyrimo stabdžių“ terminas galėtų apimti nepagrįstą atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą, sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą ir kita.

Procesinės kontrolės sistemą sudaro išorinė ir vidinė kontrolė, taip pat ir ikiteisminio tyrimo.

Vidinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė

Vidinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė priimta vadinti ikiteisminio tyrimo institucijos, tokios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovo arba tuo atveju, jei ikiteisminį tyrimą atlieka prokuratūra, aukštesnio prokuroro veiklą, nukreiptą į išsamų ir greitą ikiteisminio tyrimo atlikimą. Taigi vidinę ikiteisminio tyrimo procesinę kontrolę turėtų vykdyti: ikiteisminio tyrimo institucijos arba šios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovas arba, jei ikiteisminį tyrimą atlieka prokuratūra, – aukštesnysis prokuroras. Deja, šiuo metu apie vidinę ikiteisminio tyrimo procesinę kontrolę galima kalbėti tik tada, kai ikiteisminį tyrimą atlieka prokuroras, kadangi kitu atveju vidinės procesinės kontrolės mechanizmas Lietuvos baudžiamajame procese nėra sukurtas. T. y. tada, kai ikiteisminį tyrimą atlieka kuri nors iš BPK 165 straipsnyje išvardytų ikiteisminio tyrimo institucijų, jokiam šioje ikiteisminio tyrimo institucijoje dirbančiam asmeniui nesuteikta procesinė teisė kontroliuoti asmens, atliekančio toje institucijoje ikiteisminį tyrimą, procesinių veiksmų ir jo priimamų procesinių sprendimų¹. Šiuo metu Lietuvoje yra sukurta sunkiai logiškai paaiškinama situacija, kai pačiai ikiteisminio tyrimo institucijai suteikus bendrą ikiteisminio tyrimo atlikimo teisę, procesinės kontrolės teisę ir kartu pareiga buvo palikta už šios institucijos kompetencijos ribų. Institucijos viduje asmuo, atliekantis ikiteisminį tyrimą, procesine prasme yra paliekamas likimo valiai, nes procesiniu (ne administraciniu) aspektu joks asmuo institucijos viduje neturi nei teisės, nei pareigos kontroliuoti to asmens atliekamą darbą, susijusį su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu.

Vadovaujantis galiojančiu BPK ikiteisminio tyrimo institucijos vadovo kompetencija ikiteisminiame tyrime apsiriboja tik trimis teisėmis: 1) teise pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 166 straipsnio 3 dalis); 2) teise tvirtinti atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą (BPK 168 straipsnio 2 dalis) ir 3) teise paskirti ikiteisminį tyrimą atlikti kai kuriems toje institucijoje dirbantiems asmenims, kurių kandidatūros net nėra derinamos su tyrimą kontroliuojančiu prokuroru, t. y. subjektu, atsakingu už ikiteisminio tyrimo kokybę (BPK 18 straipsnis). Už dviejų pirmųjų teisių netinkamą realizavimą gali būti taikomos tam tikros procesinės sankcijos, nukreiptos į atliktų veiksmų ar (ir) priimtų sprendimų panaikinimą, pavyzdžiui, ikiteisminį tyrimą kontroliuojantis prokuroras savo nutarimu panaikina ikiteisminio tyrimo vadovo patvirtintą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, o už trečiosios teisės netinkamą realizavimą pastarasis procesiškai neatsako. T. y. ikiteisminio tyrimo institucijos vadovas, paskyręs ikiteisminį tyrimą atlikti tos institucijos pareigūnams, procesiškai neatsako už tų pareigūnų atliktus procesinius veiksmus ir jų priimamus sprendimus, susijusius su ikiteisminiu tyrimu, o prokuroras privalo atsakyti už šių pareigūnų netinkamus procesinius veiksmus ar (ir) sprendimus. Tokia situacija vadybiniu požiūriu yra laikoma nenormalia, nes už konkretaus asmens veiksmus atsako ne pats asmuo, atlikęs tuos veiksmus, ne jo vadovas, bet asmuo, dirbantis kitoje institucijoje, t. y. prokuroras, kuriam net nėra suteikta teisė derinti ikiteisminį tyrimą atliksiančių asmenų kandidatūras. Beje, kai kurios užsienio valstybės, suprasdamos tokios situacijos alogiškumą, procesiniuose įstatymuose įtvirtino pareigą suderinti ikiteisminį tyrimą atliksiančių pareigūnų kandidatūras su prokuroru, kuris yra procesiškai įgaliotas kontroliuoti toje ikiteisminio tyrimo institucijoje atliekamą ikiteisminį tyrimą ir tos institucijos ikiteisminio tyrimo tyrėjo veiksmus. Kaip pavyzdį galime pateikti Prancūziją, kurios Baudžiamojo proceso kodekso [8] (toliau – CPP²) 16 straipsnio 4 dalis įpareigoja ikiteisminio tyrimo institucijų vadovus prieš skiriant asmenį į pareigas, susijusias su ikiteisminio tyrimo atlikimu, šio asmens kandidatūrą suderinti su generaliniu prokuroru. Prancūzijoje vadovaujantis CPP 227 straipsniu generalinis prokuroras taip pat gali teikti pasiūlymą Tyrimo kambariui (pranc. *La chambre d'instruction*) laikinai arba visam laikui atimti iš ikiteisminio tyrimo pareigūno, kurio kandidatūrą jis buvo anksčiau suderinęs ir kuris nuolat pažeidinėja arba netinkamai taiko baudžiamojo proceso normas, teisę vykdyti ikiteisminio tyrimo funkciją [2, p. 399].

¹ Tiesa, vienintelė išimtis iš šios taisyklės įtvirtinta BPK 168 straipsnio 2 dalyje.

² Code de procédure pénale.

Nesuteikus ikiteisminio tyrimo institucijos ar šios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovui procesinės kontrolės instrumento – procesinių teisių negalima kalbėti ir apie laiku ir tinkamą padarytų procesinių klaidų ištaisymą.

Siekiant, kad ikiteisminio tyrimo institucijos arba tokios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovas būtų ne tik pasyvus ikiteisminio tyrimo, atliekamo jo vadovaujamoje institucijoje ar padalinyje, stebėtojas, bet ir aktyvus jo dalyvis, tikslinga būtų tokiam asmeniui suteikti kai kurias procesines teises, susijusias su vidinės procesinės kontrolės funkcijos įgyvendinimu. Manytume, jog ikiteisminio tyrimo institucijos vadovui arba šios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovui turėtų būti suteiktos šios procesinės teisės:

- duoti nurodymus jam pavaldžiam ikiteisminio tyrimo pareigūnui:
  - a) dėl atskirų tyrimo veiksmų atlikimo, tyrimo krypties, nusikalstamos veikos kvalifikavimo, jei tokie nurodymai neprieštarautų prokuroro, kontroliuojančio ikiteisminio tyrimo eigą, duotiems nurodymams;
  - b) dėl procesinių prievartos priemonių taikymo, jei šios priemonės gali būti taikomos ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno nutarimu (pavyzdžiui, laikino sulaikymo (BPK 140 straipsnis); proceso dalyvio atvedimo (BPK 142 straipsnis); asmens apžiūros (BPK 143 straipsnis); pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimo (BPK 144 straipsnis); fotografavimo, filmavimo, matavimo, rankų atspaudų ir pavyzdžių genetinei daktiloskopijai paėmimo (BPK 156 straipsnis); neatidėliotino kratos ar poėmio atlikimo (BPK 145 straipsnio 3 dalis, 147 straipsnio 1 dalis) atvejais);
- panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno nepagrįstus ar neteisėtus nutarimus, susijusius su atsisakymu pradėti ikiteisminį tyrimą arba su procesinių prievartos priemonių taikymu, kurios gali būti taikomos ikiteisminį tyrimą atliekančio pareigūno sprendimu;
- pavesti atlikti tyrimą keliems tos pačios ikiteisminio tyrimo institucijos pareigūnams, jei ikiteisminį tyrimą kontroliuojantis prokuroras nėra sudaręs tyrimo grupės ar nusprendęs kitaip;
- perduoti ikiteisminio tyrimo medžiagą iš vieno jam pavaldaus ikiteisminio tyrimo pareigūno kitam.

Šios teisės turėtų būti įtvirtintos BPK, nes priešingu atveju apie jokią procesinę ar kitos formos ikiteisminio tyrimo institucijos ar šios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovo atsakomybę kalbėti netektų. Nes jau dabar pasitaiko atvejų, kai neturėdami procesinių vidinės kontrolės teisių, ikiteisminio tyrimo institucijų padalinių vadovai bando patys šias teises susikurti arba sau suteikti. Pavyzdžiui:

- a) ikiteisminio tyrimo institucijos padalinio vadovas, norėdamas perduoti ikiteisminio tyrimo medžiagą iš vieno jam pavaldaus ikiteisminio tyrimo pareigūno kitam, keičia arba pildo rezoliuciją, kuria remiantis buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas;
- b) arba savo pareigybių aprašymuose numato sau teises, susijusias su procesinės veiklos vykdymu ir privalomų procesinių nurodymų davimu jam pavaldiems asmenims, turintiems teisę atlikti ikiteisminį tyrimą (pavyzdžiui, dėl nusikalstamos veikos kvalifikavimo, dėl tyrimo krypties, procesinių veiksmų atlikimo ir pan.), nors nei BPK, nei ikiteisminio tyrimo institucijų veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose tokių teisių nenumatyta.

Pateikti pavyzdžiai tik patvirtina prielaidą, jog pati ikiteisminio tyrimo praktika diktuoja būtinybę įtvirtinti BPK ikiteisminio tyrimo institucijos padalinio vadovui procesines teises, be kurių jis negali vykdyti savo, kaip vadovo, vienos iš pagrindinių administracinių pareigų – kontroliuoti, kaip jam pavaldūs pareigūnai atlieka jiems pavestą darbą, susijusį su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu. Be to, kaip jau buvo minėta, tokių procesinių teisių suteikimas kartu ir suteiktų ikiteisminio tyrimo institucijos padalinio vadovui procesinę pareigą atsakyti už nepagrįstai duotus procesinius nurodymus ar (ir) pavedimus arba priimtus sprendimus. Taigi nesant teisės, nėra ir pareigos atsakyti už savo veiksmus ar priimtus sprendimus.

Kitas vidinės procesinės kontrolės subjektas yra aukštesnysis prokuroras, kuris BPK įpareigotas kontroliuoti žemesnės grandies prokuroro procesinę veiklą tais atvejais, kai visą ikiteisminį tyrimą ar jo dalį atlieka prokuratūros prokurorai. Būtent tada, kai visą ikiteisminį tyrimą ar bent dalį šio tyrimo atlieka prokuroras, vidinės ikiteisminio tyrimo procesinės kontro-

lės mechanizmas pradeda išties veikti. Tačiau ši vidinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė pasireiškia tik pasyvia arba, kitais žodžiais tariant, statine forma. Pasyvia, arba statine, procesine kontrole ji vadinama todėl, kad aukštesnysis prokuroras, kaip vidinę procesinę kontrolę vykdančias subjektas, lygiai taip pat, kaip ir ikiteisminio tyrimo institucijos ar tokios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovas, neturi jam įstatymo suteiktų procesinių teisių, leidžiančių aktyviai veikti savo nuožiūra, t. y. tų teisių, kurios būtų įtvirtintos BPK ir reglamentuotų aukštesniojo prokuroro teisę savo iniciatyva, nelaukiant proceso dalyvio skundo, vykdyti vidinės procesinės kontrolės funkciją. Pavyzdžiui, duoti procesinius nurodymus jam pavaldžiam prokurorui dėl ikiteisminio tyrimo krypties, perduoti ikiteisminio tyrimo medžiagą iš vieno prokuroro kitam, naikinti nepagrįstus sprendimus ar ištaisyti pastebėtas procesines klaidas, kurias padarė jam pavaldus prokuroras ir kita. Mūsų išsakytam teiginiui oponuojantis asmenys galėtų teigti, kad tokių procesinių teisių, kurios būtų įtvirtintos BPK, nereikia, nes šios teisės ir taip jau yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatyme [9], be to, jos detalizuotos ir poįstatyminiuose teisės aktuose, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. spalio 7 d. įsakymu Nr. I-108 patvirtintuose Prokuratūros ir prokurorų kompetencijos nuostatuose, ir šių teisės aktų analizė leidžia daryti prielaidą, kad aukštesniajam prokurorui, vykdančiam ikiteisminio tyrimo kontrolės funkciją, yra būdinga ne pasyvioji, arba statinė, vidinės procesinės kontrolės funkcija, o priešingai – dinaminė, arba aktyvios pozicijos, funkcija. Iš tiesų analizuojant šiuos aktus galėtų susidaryti tokia, mūsų požiūriu, klaidinga nuomonė. Ši nuomonė būtų klaidinga, kadangi:

- visų pirma, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas yra laikytinas ne procesiniu, bet administraciniu teisės aktu, nustatančiu Lietuvos Respublikos prokuratūros statusą, jos funkcijas, šios sistemos struktūrą bei prokurorų, dirbančių tos sistemos padaliniuose, kompetenciją, jų darbo sąlygas, socialines garantijas ir kt., t. y. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas laikytinas teisės aktu, reglamentuojančiu visuomeninius administracinius (tarnybinius) santykius, susiklostančius dirbant toje sistemoje. Taip pat šis įstatymas iš esmės turėtų reglamentuoti bendrus prokuratūros sistemos organizavimo, valdymo ir darbo toje sistemoje klausimus, tačiau ne klausimus, susijusius su procesine veikla, nes ne kiekvienas prokuratūros sistemoje dirbantis prokuroras vykdo baudžiamojo persekiojimo funkciją;
- antra, prokuroras, vykdančias baudžiamojo persekiojimo funkciją, yra ne kas kitas kaip baudžiamojo proceso dalyvis arba subjektas. O proceso dalyvių (subjektų) procesinę veiklą, šios veiklos ribas, proceso dalyvių procesines teises bei pareigas reglamentuoja tik BPK, nes būtent tik šis įstatymas gali nustatyti ir nustato baudžiamojo proceso tvarką (BPK 4 straipsnis)¹. Taigi bet koks konkretus procesinis veiksmas, o vidinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė², taip pat pasireiškia tik per tam tikrų procesinių veiksmų atlikimą, turi būti atliekamas laikantis tuo metu galiojančių procesinių taisyklių [10, p. 22]. Įstatymų leidėjas, BPK įtvirtindamas nuostatą, kad baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos BPK, kartu pagrįstai užkirto kelią procesinę veiklą reglamentuoti kituose Lietuvos vidaus teisės aktuose. Kaip tik ši priežastis lemia, jog visuose kituose Lietuvos Respublikos teisės aktuose, glaudžiai susijusiuose su baudžiamuoju procesu (pavyzdžiui, Prokuratūros, Policijos veiklos [11], Specialiųjų tyrimų tarnybos [12], Karo policijos [13], Valstybės saugumo departamento įstatymuose [14] ir kt.) procesinės normos gali būti įtvirtinamos tik tada, kai tokio reglamentavimo galimybę tiesiogiai numato BPK normos.

Taisyklę, kad visi procesiniai veiksmai, visos baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų teisės ir pareigos privalo būti reglamentuotos tik procesiniame įstatyme arba, išimtiniais atvejais, tarptautinėje sutartyje, o ne bet kokiame kitame teisės akte, seniai suvokė senas baudžiamojo proceso ir demokratines tradicijas turinčios valstybės, nes priešingu atveju iškyla tokių veiksmų įteisavimo ir jų atlikimo teisėtumo baudžiamajame procese problema.

¹ Tiesa, yra vienintelė išimtis, kuri yra taikoma tarptautinėms sutartims.

² Lygiai taip pat, kaip ir išorinė procesinės kontrolės forma.

Pavyzdžiui, nors Prancūzijos Respublikoje šalia Baudžiamojo proceso įstatymo (CPP), reglamentuojančio prokurorų procesinę veiklą, veikia ir specialus ordonansas (Ordonansas, skelbiantis organinį įstatymą dėl magistratūros statuso) [15], reglamentuojantis prokurorų statusą, jų veiklos organizavimo pagrindus, visos prokurorų procesinės teisės yra reglamentuotos ne šiame ordonanse, bet CPP. Tik CPP Prancūzijoje Respublikos prokurorui suteikia procesinę teisę ir kartu pareigą savo iniciatyva atlikti kai kuriuos procesinius veiksmus, susijusius su procesine kontrole [2, p. 385]. Taip vadovaujantis CPP 82 straipsnio 2 dalimi Respublikos prokuroras, vykdamas procesinės kontrolės funkciją, turi teisę išreikalauti bet kokius procesinei kontrolei vykdyti reikalingus dokumentus, numatant sąlygą, kad per 24 valandų laikotarpį jis juos grąžins.

Taigi, mūsų nuomone, BPK būtina įteisinti aukštesniojo prokuroro teises, susijusias su dinaminės, arba aktyvios pozicijos, vidinės procesinės kontrolės funkcijos įgyvendinimu. Taip pat siekiant išvengti bereikalingų diskusijų, BPK būtina apibrėžti aukštesniojo prokuroro sampratą, nes, kaip jau buvo minėta, aukštesniojo prokuroro samprata¹ turėtų būti įtvirtinta ne Prokuratūros įstatyme, bet BPK, kadangi kituose teisės aktuose, taip pat ir Prokuratūros įstatyme, normos, reglamentuojančios procesinę veiklą, gali būti nustatomos tik tada, jei tokio reglamentavimo galimybė yra tiesiogiai numatyta baudžiamojo proceso įstatyme.

Išorinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė

Ikiteisminio tyrimo išorine procesine kontrole galėtume vadinti prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, apylinkės teismo pirmininko, apygardos teismo ar kitų procese dalyvaujančių asmenų veiklą, nukreiptą į atliekančių ikiteisminį tyrimą asmenų veiklos priežiūrą, siekiant, kad asmenys, vykdamys ikiteisminio tyrimo funkciją, nenukrypstamai laikytųsi procesinės formos ir procesinių garantijų reikalavimų.

Išorinės procesinės kontrolės funkciją vykdo prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, apylinkės teismo pirmininkas, apygardos teismas ir kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys.

Iš visų asmenų, vykdančių išorinę procesinę kontrolę, svarbiausias vaidmuo tenka prokurorui, kuris dar dažnai vadinamas ikiteisminio tyrimo „šeimininku“. Ikiteisminio tyrimo „šeimininku“ jis vadinamas todėl, kad ikiteisminio tyrimo metu jam yra suteikiami labai dideli įgaliojimai, kuriuos santykinai būtų galima išskirti į dvi dideles grupes: 1) įgaliojimai, susiję su procesiniu prokuroro vadovavimu ir 2) įgaliojimai, susiję su procesine kontrole [16, p. 28].

Prokuroro procesinis vadovavimas pasireiškia tuo, jog prokuroras organizuoja ikiteisminį tyrimą, pats jį atlieka arba atlieka dalį tokio tyrimo.

Kita prokuroro procesinių įgaliojimų grupė yra susijusi su išorine procesine ikiteisminio tyrimo kontrole. Šiuo metu vadovaujantis BPK prokuroras, kaip ikiteisminį tyrimą kontroliuojantis subjektas, įgaliotas:

- 1) generalinio prokuroro nustatyta tvarka kontroliuoti, kaip vykdomas reikalavimas ikiteisminį tyrimą atlikti per kuo trumpiausius terminus (BPK 176 straipsnio 2 dalis);
- 2) nagrinėti proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar žemesniojo prokuroro veiksmų (BPK 62 straipsnis, 63 straipsnis);
- 3) duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui privalomus vykdyti nurodymus (BPK 170 straipsnio 3 dalis);
- 4) panaikinti neteisėtus ar nepagrįstus ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimus (BPK 170 straipsnio 3 dalis).

Taigi prokurorui numatytos dvi pagrindinės funkcijos: baudžiamojo persekiojimo ir procesinės kontrolės. Ir tai nėra blogai. Išties kas gali būti blogo, kai tas pats asmuo vykdo dvi ar kelias skirtingas funkcijas, be to, tai padeda taupyti žmogiškuosius ir materialiuosius išteklius. Vis dėlto mūsų nuomone, valdymo teorijos požiūriu toks funkcijų koncentravimas pasižymi vienu esminiu trūkumu. Jau seniai įrodyta, jog siekiant, kad valdymo sistema funk-

---

¹ Žr. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 15 straipsnį.

cionuotų sėkmingai ir be trikdžių, kiekvienas tos valdymo sistemos elementas turi atlikti konkrečią jam pavestą funkciją. Bandymai vienam valdymo sistemos elementui priskirti kelias funkcijas ar net tos pačios funkcijos vykdymą priskirti keliems skirtingiems vienos sistemos elementams, dažnai sutrikdo normalų šios sistemos darbą, kadangi tokias funkcijas vykdančys elementai, esant tam tikroms sąlygoms (pavyzdžiui, esant didelei sistemos apkrovai), gali dalį suteiktų funkcijų perduoti kitam tokį pat darbą dirbančiam tos sistemos elementui. O tai jau gali sukelti tokios sistemos gedimus, sutrikdyti normalų darbą [16, p. 54].

Išties esant dideliame darbo krūviui, prokuroras linkęs dalį darbo, kurį jam buvo pavesta atlikti, perduoti kitam tos sistemos elementui, t. y. ikiteisminio tyrimo institucijai. Toks dalies darbo perdavimas, kai nėra objektyviai būtina, prisidengiant teisės norma, kuri suteikia prokurorui teisę duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnams privalomus vykdyti nurodymus (BPK 170 straipsnio 2 dalis), o ikiteisminio tyrimo pareigūnui numato pareigą vykdyti visus prokuroro nurodymus (BPK 172 straipsnio 2 dalies 1 punktas) ir nesuteikia teisės apskusti net tų procesinių pavedimų, kurie, ikiteisminio tyrimo pareigūno nuomone, yra nepagrįsti ar net neteisėti.

Beje, mūsų minėta valdymo teorija gali būti sėkmingai taikoma ir analizuojant kitų keturių ikiteisminio tyrimo išorinę procesinę kontrolę vykdančių subjektų ar dalyvių veiksmus arba įgaliojimus, t. y. ikiteisminio tyrimo teisėjo, apylinkės teismo pirmininko, apygardos teismo įgaliojimus ir proceso dalyvių veiksmus.

Ikiteisminio tyrimo teisėjui, apylinkės teismo pirmininkui ir apygardos teismui suteiktų BPK įgaliojimų, susijusių su procesine ikiteisminio tyrimo kontrole, analizė leidžia daryti išvadą, jog ikiteisminio tyrimo teisėjo, apylinkės teismo pirmininko ir apygardos teismo vykdoma kontrolė pasireiškia pasyvia, arba statine, forma, nes, pavyzdžiui:

- 1) ikiteisminio tyrimo teisėjo procesinės kontrolės funkcija yra įgyvendinama atliekant šiuos veiksmus:
  - skiriant ir sankcionuojant procesinių prievartos priemonių taikymą;
  - skiriant atlikti atskirus tyrimo veiksmus (pavyzdžiui, lavono ekshumaciją (BPK 206 straipsnio 3 dalis), ekspertizę (BPK 208 straipsnis));
  - nagrinėjant proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokurorų veiksmų;
  - tvirtinant baudžiamojo proceso įstatymo numatytais atvejais prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą ar atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą (BPK 173 straipsnio 1 dalis).
- 2) apylinkės teismo pirmininko procesinės kontrolės funkcija yra įgyvendinama atliekant tik vieną veiksmą, t. y. nagrinėjant proceso dalyvių skundus, susijusius su ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktais veiksmais bei priimtais sprendimais (nutartimis) dėl procesinių prievartos priemonių taikymo (BPK 65 straipsnio 1 dalis);
- 3) apygardos teismo kontrolės funkcija pasireiškia nagrinėjant skundus dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimų, susijusių su: a) suėmimo paskyrimu ar jo taikymo termino pratęsimu (BPK 130–131 straipsniai); b) laikinu nuosavybės teisių apribojimu (BPK 151 straipsnio 5 dalis); c) baudos arba arešto paskyrimu (BPK 163 straipsnio 4 dalis).

Taigi šiuo metu nagrinėti proceso dalyvių skundus įgalioti praktiškai keturi baudžiamojo proceso subjektai:

- prokuroras dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų arba aukštesnysis prokuroras dėl žemesniojo prokuroro veiksmų (BPK 62-63 straipsniai);
- ikiteisminio tyrimo teisėjas dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ar prokurorų veiksmų (BPK 65 straipsnis);
- apylinkės teismo pirmininkas dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktų veiksmų bei priimtų sprendimų, susijusių su procesinės prievartos priemonių taikymu (BPK 65 straipsnio 1 dalis);
- apygardos teismas dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimų, susijusių su: a) suėmimo paskyrimu ar jo taikymo termino pratęsimu (BPK 130–131 straipsniai); b) laikinu

nuosavybės teisių apribojimu (BPK 151 straipsnio 5 dalis); c) baudos ar arešto paskyrimu (BPK 163 straipsnio 4 dalis).

Atrodytų, reikėtų tik džiaugtis – juk daugeliu atvejų baudžiamojo proceso dalyvis, nepatenkintas vienu ar kitu procesiniu veiksmu ar priimtu sprendimu, turi dvigubą apskundimo galimybę. Taip, jis tokią galimybę turi, tačiau valdymo teorijos požiūriu, tokia gremėzdiška, neracionali, sunkiai loginiam paaiškinimui pasiduodanti sistema, kurioje skirtingu lygiu veikiančios tos pačios sistemos elementai atlieka tą pačią funkciją, yra neveiksminga. Tokioje sistemoje skundą padavęs asmuo, bandydamas apginti savo tariamai pažeistas arba nepagrįstai suvaržytas teises, priverčiamas lakstyti iš vienos institucijos į kitą, nuo vieno pareigūno pas kitą ir galiausiai nieko nepeša. Be to, tokioje sistemoje sunku rasti asmenį, atsakingą už savo veiksmus ar priimtus sprendimus. Kita vertus, nederėtų pamiršti, jog ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė nukreipta ne tik į žmogaus teisių nepagrįsto varžymo prevenciją bei pažeistų ar nepagrįstai suvaržytų teisių kūrimą, bet ir visuomenės bei valstybės interesų apsaugą.

Manytume, jog kuriant išorinę ikiteisminio tyrimo kontrolės sistemą būtų galima pasinaudoti Prancūzijos Tyrimo kambario pavyzdžiu ir įteisinti vieną išorinės kontrolės elementą¹, t. y. instituciją arba jau veikiančioje institucijoje suformuoti naują skyrių, kuris būtų įgaliotas nagrinėti visus skundus, kuriuos paduoda baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys. Tokia institucija arba tokios institucijos skyriumi galėtų būti, pavyzdžiui, prie apygardos teismo suformuotas naujas skyrius, t. y. ikiteisminio tyrimo kontrolės skyrius, kuris nenagrinėtų baudžiamųjų bylų, tačiau galėtų vykdyti ne tik statinę ikiteisminio tyrimo kontrolės funkciją, bet ir dinaminę, arba aktyvios pozicijos.

Prancūzijoje Tyrimo kambarys yra struktūrinis Apeliacinio teismo padalinys, įgaliotas vykdyti ikiteisminio tyrimo kontrolės funkciją (CPP 13 straipsnis). Tyrimo kambario veikla pasireiškia dviem pagrindinėmis kryptimis: a) sudaro tyrimo jurisdikcijos kontrolės antrąją pakopą bei b) ikiteisminio tyrimo pareigūnas įgaliotas taikyti drausmines sankcijas arba nuobaudas (CPP 224 straipsnis), nes jam yra pavesta procesiniu aspektu kontroliuoti ikiteisminio tyrimo įstaigas, t. y. šiose įstaigose dirbančius ikiteisminio tyrimo pareigūnus (CPP 227 straipsnis).

Tyrimo kambarys veiklą dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno atliktų (laiku neatliktų) procesinių veiksmų arba priimtų (laiku nepriimtų) sprendimų įvertinimo pradeda esant ikiteisminio tyrimo subjektų kreipimuisi arba savo iniciatyva. Pažymėtina, kad į Tyrimo kambarį su tyrimo medžiaga (byla)² turi teisę kreiptis generalinis prokuroras arba Tyrimo kambario pirmininkas. Tyrimo kambarys, gavęs tokią medžiagą, ištiria visas jos aplinkybes, išklauso Generalinį prokurorą ir įtariamą procesinio pažeidimo padarymu ikiteisminio tyrimo pareigūną³ ir priima sprendimą.

Tirdamas bylos aplinkybes, Tyrimo kambarys privalo nuosekliai išnagrinėti ikiteisminio tyrimo atlikimo eigą ir jos metu atliktus veiksmus, kuriais buvo siekiama byloje nustatyti tiesą, ypač dėmesį telkdamas į tuos bylose užfiksuotus veiksmus, dėl kurių buvo paduotas skundas, ar procesinių taisyklių pažeidimą [17]. Nagrinėdamas pateiktą medžiagą, Tyrimo kambarys gali įsakyti institucijoms ar pareigūnams, atsakingiems už ikiteisminį tyrimą, atlikti bet kokį ikiteisminio tyrimo veiksmą, kuris jam pasirodytų esąs būtinas siekiant patikrinti ar nustatyti procesinius ikiteisminio tyrimo pažeidimus. Pavyzdžiui, Tyrimo kambarys tiek savo iniciatyva, tiek generalinio prokuroro prašymu turi teisę įsakyti atlikti tyrimą įtariamojo asmens atžvilgiu arba kitų asmenų atžvilgiu [18], jei paaiškėja naujos aplinkybės, susijusios su jų padarytomis veikomis, apie kurių atlikimą buvo surinkta vieša informacija (CPP 202 straipsnis), ir jei tokių asmenų atžvilgiu nebuvo priimtas galutinis sprendimas nutraukti tyrimą. Jei Tyrimo kambarys, nagrinėdamas ikiteisminio tyrimo bylos dokumentus, aptinka kito teisės pažeidimo požymius, dėl kurių į jį nebuvo kreiptasi, jam yra suteikta teisė tokios veikos tyrimą pavesti

¹ Vietoj šiuo metu veikiančių keturių.

² Tyrimo byla Tyrimo kambariui gali būti pateikta apskundžiant ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarimus. Pavyzdžiui, suimtas asmuo gali apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjo nutarimą, kuriuo atmetamas suimtojo prašymas dėl įtariamojo paleidimo į laisvę.

³ Toks asmuo turi būti supažindintas su savo byla, kurią veda Generalinė prokuratūra.

įgaliotai atlikti ikiteisminį tyrimą institucijai ar pareigūnui, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjui (CPP 205 straipsnis). Be to, čia reiktų atkreipti dėmesį, kad Tyrimo kambarys, nagrinėdamas ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo pagrįstumo bei teisėtumo klausimą, ypač dėmesį telkia į tuos veiksmus, kuriuos, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo teisėjas ikiteisminio tyrimo metu atsisakė atlikti (CPP 82 straipsnio 3 dalis, 156 straipsnio 2 dalis, 167 straipsnio 2 dalis), įskaitant ir tokių veiksmų atlikimo sankcionavimą. Pavyzdžiui, jei leidimas (sankcija) taikyti tam tikras procesinės prievartos priemones arba atlikti veiksmus, kuriais gali būti suvaržomos asmens teisės ar teisėti interesai, buvo ikiteisminio tyrimo metu neišduotas nepagrįstai, tuomet pats Tyrimo kambarys turi teisę jį išduoti, neįpareigodamas tai atlikti ikiteisminio tyrimo teisėjo [19].

Tyrimo kambarys, išnagrinėjęs gautą skundą arba pats atlikęs gautos medžiagos tyrimą ir nustatęs, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnas pažeidė baudžiamojo proceso normų reikalavimus, gali tokį pareigūną nubausti ne tik procesine tvarka, bet ir drausmine, taip pat laikinai ar visam laikui atimti iš tokio pareigūno teisę (karininko, ikiteisminio teisėjo atstovo arba ikiteisminio tyrimo agento) vykdyti ikiteisminio tyrimo funkciją.

Išvados

Procesinė kontrolė, kaip viena iš baudžiamojo proceso dalyvių veiklos kryptių, susideda iš atskirų baudžiamojo proceso dalyvių veiksmų ir jų priimamų sprendimų, nukreiptų į tinkamą procesinių garantijų ir procesinės formos realizavimą. Manytina, jog tokių veiksmų ir sprendimų visuma sudaro vieną iš procesinės kontrolės funkcijos turinio elementų. Kitą procesinės kontrolės funkcijos turinio elementą sudaro vienas iš procesinio teisinio santykio subjektų, galintis atlikti tam tikrą procesinį veiksmą arba įgaliotas priimti sprendimą, susijusį su kito procesinio teisinio santykio subjekto netinkamu pareigos vykdymu. Šie straipsnyje išskirti procesinės kontrolės turinio elementai pradeda veikti tik tada, kai vienas iš procesinio santykio dalyvių, kito procesinio santykio dalyvio nuomone, nevykdo tam tikros pareigos arba jei ją ir vykdo, tai vykdo netinkamai.

Straipsnio autoriaus nuomone, procesinė kontrolė pirmiausia turėtų būti nukreipta į procesinio teisės pažeidimo arba procesinės klaidos prevenciją ir tik tada į tokio pažeidimo arba klaidos fakto nustatymą.

Procesinė kontrolė gali būti realizuojama dviem formomis, t. y. per procesinę atsakomybę arba taikant teises kuriančiąsias arba naikinančiąsias sankcijas.

Procesinė atsakomybė taikoma tada, kai nustatomas procesinis teisės pažeidimas. Savo ruožtu padarytos procesinės klaidos yra taisomos taikant teises kuriančiąsias arba naikinančiąsias sankcijas.

Procesinės kontrolės sistema, taip pat kaip ir ikiteisminio tyrimo kontrolę, sudaro išorinė ir vidinė kontrolė.

Straipsnio autoriaus nuomone, Lietuvoje šiuo metu apie vidinę ikiteisminio tyrimo procesinę kontrolę įmanoma kalbėti tik tada, kai ikiteisminį tyrimą atlieka prokuroras, kadangi kitam atvejui vidinės procesinės kontrolės mechanizmas Lietuvos baudžiamajame procese nėra sukurtas ir todėl neveikia. Lietuvoje yra sukurta sunkiai loginiam paaiškinimui pasiduoanti situacija, kai pačiai ikiteisminio tyrimo institucijai suteikus bendrą ikiteisminio tyrimo atlikimo teisę, procesinės kontrolės teisė ir kartu pareiga buvo palikta už šios institucijos kompetencijos ribų. Institucijos viduje asmuo, atliekantis ikiteisminį tyrimą, procesine prasme yra paliekamas likimo valiai, nes procesiniu (ne administraciniu) aspektu joks asmuo institucijos viduje neturi nei teisės, nei pareigos kontroliuoti to asmens atliekamą darbą, susijusį su konkrečiu ikiteisminiu tyrimu. Tačiau net ir tada, kai ikiteisminį tyrimą atlieka prokuroras, ši vidinė ikiteisminio tyrimo procesinė kontrolė pasireiškia tik pasyvia arba, kitais žodžiais tariant, statine, forma. Pasyvia, arba statine, procesine kontrole ji vadinama todėl, kad aukštesnysis prokuroras, kaip vidinę procesinę kontrolę vykdomas subjektas, lygiai taip pat, kaip ir ikiteisminio tyrimo institucijos ar tokios institucijos ikiteisminio tyrimo padalinio vadovas, neturi jam įstatymo suteiktų procesinių teisių, leidžiančių aktyviai veikti savo nuožiūra.

Straipsnio autoriaus nuomone, išorinė ikiteisminio tyrimo kontrolės sistema Lietuvoje taip pat nėra tinkama, nes šiuo metu sukurtoje išorinėje ikiteisminio tyrimo kontrolės sistemoje skirtingu lygiu veikiantys tos pačios sistemos elementai dubliuoja tą pačią funkciją. Tokie sistemoje skundą padavęs asmuo, bandydamas apginti savo tariamai pažeistas arba nepagrįstai suvaržytas teises, priverčiamas lakstyti iš vienos institucijos į kitą, nuo vieno pareigūno pas kitą ir galiausiai lieka nieko nepešęs. Be to, tokioje sistemoje praktiškai nerasime ir asmens, atsakingo už savo veiksmus arba priimtus sprendimus.

LITERATŪRA

1. Смирнов В. П. Проблемы состязательности в науке российского уголовно-процессуального права // Государство и право. 2001. № 8.
2. Stefani G., Lévassieur G., Bouloc B. Procédure pénale. – Paris: Dalloz, 2001.
3. Vaišvila A. Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2000.
4. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
5. Громов Н. А., Полуниин С. А. Санкции в уголовно-процессуальном праве России. – Москва: Городец, 1998.
6. Петрухин И.Л. Человек и власть (в сфере борьбы с преступностью). – Москва: Юристъ, 1999.
7. Марченко М. Н. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Теория права. – Москва: Зеркало, 1998. Том 2.
8. Code de procédure pénale. – Paris, 2002.
9. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Žin. 1994. Nr. 81–1514; 2003. Nr. 42–1919.
10. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
11. Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas // Žin. 2000. Nr. 90–2777; 2000. Nr.101.
12. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Žin. 2000. Nr. 41–1162.
13. Lietuvos Respublikos karo policijos įstatymas// Žin. 1998. Nr. 98–2713.
14. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento įstatymas // Žin. 1994. Nr. 11–163.
15. Ordonnance N° 58-1270 du 22 decembre 1958. Ordonnance portant loi organique relative au statut de la magistrature.
16. Петрухин И. Л. Прокурорский надзор и судебная масть. Учебное пособие. – Москва: Проспект, 2001.
17. Arrêt de la Cour de cassation, chambre criminelle (Crim.), 23 mai 1978. Bull. No 162.
18. Arrêt de la Cour de cassation, chambre criminelle 18 juin 1991. D. 1991 I.R. 237.
19. Arrêt de la Cour de cassation, chambre criminelle 22 décembre 1959. D. 1960.

Theoretical – Controversial Aspects of the Procedural Control of Pre-Trial Investigation

Dr. Artūras Panomariovas

Mykolas Romeris University

Keywords: procedural control, criminal procedure, pre-trial investigation.

SUMMARY

This article discusses the origin of the procedural control, analyses internal and external forms of procedural control of pre-trial investigation.

Procedural control, as one of the aspects of the criminal procedure, is composed of separate actions of the participants of the criminal procedure and their decisions aimed at the relevant realization of the procedural guarantees and procedural forms. It is presumed that the aggregate of such actions and decisions comprises one of the elements of the contents of the function of the procedural control. Another element of this function is a participant of the criminal procedure or, in other words, one of the subjects of procedural legal relation, who is able to execute a certain procedural action or is authorized to take a certain decision related to inadequate execution of the duty of the other subject of the procedural legal relation. These elements of the contents of the procedural control start to function only when one of the participants of the procedural relation, according to the opinion of the other participant of the procedural relation, fails to fulfill a certain duty or, in case he does – fulfills it inadequately. According to the opinion of the author of this article, procedural control, first of all, is aimed at the prevention of procedural violation of the law or a procedural mistake and only then – at the establishment of the fact of such violation or mistake. In other words, procedural control, first of all, seeks to prevent potential mistakes or violations and, if such mistakes or violations are established, to make one or another person to apply measures that corrective actions are taken against such mistakes or violations and procedural responsibility is restored. Procedural control can be implemented in two ways: through procedural responsibility or by imposing sanctions restoring or revoking certain rights. Procedural responsibility is applied in cases when procedural violation of the law is established, whereas sanctions are imposed to correct procedural mistakes.

The entire system of the procedural control consists of external and internal control. Thus, the pre-trial investigation control is not the exception from the system.

According to the author of the article, it is possible to speak about the internal procedural control of the pre-trial investigation in Lithuania only in cases, when pre-trial investigation is carried by the prosecutor, whereas in other cases mechanism of the internal procedural control in Lithuanian criminal procedure has not been established and therefore is inactive. The situation prevailing in Lithuania could be characterized as an illogical one: when a pre-trial investigation institution is authorized to carry out general pre-trial investigation, the right of procedural control at the same time is left out of the competence of such an institution. An individual carrying out the pre-trial investigation within the institution, is left on his own from the procedural point of view, as looking from the procedural (not administrative) aspect, no other individual within the institution has neither the right nor responsibility to control activities related to the concrete pre-trial investigation carried out by that individual. However, even in those cases, when a pre-trial investigation is carried out by the prosecutor, this internal procedural control of the pre-trial investigation appears to be only passive or, in other words, a static one. It is called passive or static procedural control, because a prosecutor of a higher rank as a subject carrying out internal procedural control as well as a head of pre-trial investigation institution or its sub-division, exercises no procedural rights which allow him to act at his own discretion.

In the opinion of the author of this article, the system of the external procedural control of pre-trial investigation in Lithuania is not relevant as well, as in the present system of the external procedural control of pre-trial investigation elements of the same system acting in different levels duplicate one and the same function. In such a system, an individual lodging a complaint against supposed violation or unjust derogation of his rights is forced to run from one institution to another and from one official to another to come in nowhere. Besides, there is no person in such a system to be really responsible for his actions or decisions – „responsibility“ becomes simply lost in such a system.

